

**ROMÁN
KULTURÁLIS
EMLÉKEK
MAGYARORSZÁGON**

Budapest, MTA Széchenyi István téri székháza

Történeti bevezető	3
Közép-Magyarország	8
Drakula – Mátyás király előkelő foglya	9
Északkelet-Magyarország	10
Miskolc	11
Sárospataki vár	14
Görögkatolikus emlékek	16
Román szigetek a magyar Alföldön	18
Budapest	30
Pest aromán nagypolgárai	31
Buda – a román kultúra egyik központja	40
Háborús emlékek	45

Miskolc, Szentháromság Görögkeleti Ortodox Templom

“

Azt, hogy a történelem során a magyarok és a románok sorsa szorosan összefonódott, mindannyian látjuk, tapasztaljuk. Azt azonban kevesen tudják, hogy e két nemzet kultúrtörténete nemcsak a mai Románia területén, főleg Erdélyben érintkezik hosszú évszázadok óta, hanem a mai Magyarországon is. Így számos román vonatkozású emlékkal találkozhatunk a román-magyar határtól nyugatra is.

”

TÖRTÉNETI BEVEZETŐ

Ha a magyarországi román emlékek nyomába indulunk, a középkori Magyar Királyság történetével kell kezdenünk, amely egészen a török háborúkig, majd a 19. század második felétől az első világháború végéig Erdélyt is magában foglalta. Miután a magyar törzsek a 9. század végén meghódították a Kárpát-medence központi részeit, a keleti régió az Árpád-házi uralkodók alatt betagozódott a Magyar Királyságba. A magyar uralkodók idővel Havasalföld és Moldva felé

is terjeszkedni kezdtek – mindkét román fejedelemséget a király román vajdái alapították a 13-14. században –, ez pedig nem egyszer vezetett konfliktusokhoz az önállóul román államok és a Magyar Királyság között.

A magyar–román kapcsolatokat azonban legalább ennyire jellemezte a békés együttélés és a kulturális interferenciák, továbbá meg kell említeni az egyik legnagyobb magyar királyt adó Hunyadi család vagy Oláh Miklós (Nicolaus Olahus) esztergomi érsek román gyökereit is. A 15. századtól ezen felül egyre nagyobb szerepet játszott az erősödő oszmán nyomás elleni közös védekezés. A 16–18. század közötti időszakot meghatározó török háborúk, illetve a Magyar Királyság három részre szakadása (a török hódoltságra, a Habsburg uralom alatti „királyi Magyarországra” és Erdélyre) ugyancsak egyfajta sorsközösséget alakított ki Erdély, valamint a két román fejedelemség között. Igaz, ezt időnként összeütközések is tarkították, például Vitéz Mihály idejében. Bár a török háborúkat hosszú békésebb korszak követte, a modern nacionalizmusok megjelenésével és térhódításával a társadalmi feszültségeket a nemzeti ellentétek is súlyosbították. Ezek 1848–1849-ben véres magyar–román polgárháborúhoz vezettek Erdély területén. A magyar és román nemzeti mozgalom a 19. század második felében folytatta versengését, a magyarországi románok sikertelen emancipációs küzdelmei pedig oda vezettek, hogy küldötteik az első világháború legvégén (1918. december elsején) kimondták Erdély és a román lakta területek csatlakozását Romániához.

A trianoni békeszerződés szinte teljesen lezárta a románok magyarországi történetét: a korábbi közel 3 millióból csak néhány tízezer román – az 1920-as adatok szerint kevesebb, mint 25 000 fő – maradt Budapest fennhatósága alatt (miközben több mint másfél millió magyar került Romániához). A két ország közötti szembenállás azonban a második világháború végéig nem csillapodott, és azután is gyakran volt rossz a viszony Budapest és Bukarest között. Ezen változtatott gyökeresen az európai uniós integráció, amely új szintre helyezte a magyar–román kapcsolatokat, a versengés helyett az együttműködést állítva előtérbe. Magyarországon ma is aktív román közösség él: a legutóbbi, 2011-es népszámláláson több mint 35 000-en vallották magukat románnak, az összlakosság 0,3%-át alkotva.

Az egymás mellett élés magától értetődően azzal járt, hogy az évszázadok során számos román jutott el Magyarország belsejébe, a Királyhágón túli vidékeire is, különösen pedig a 19. század közepétől újra az ország központjává váló Pestre és Budára. A középkorban például Vlad Țepeș – a legendás Drakula történelmi előképe – is megfordult a királyi udvarban, a török háborúk után román parasztok ezrei telepedtek meg az elpusztult alföldi régióban, majd a 18–19. században román egyházi személyek, értelmiségiek, valamint kereskedők dolgoztak vagy leltek új otthonra a magyar városokban. A latin műveltségű görögkatolikus tudósok, a Balkánról betelepülő arománok (az *Oszmán Birodalom* fennhatósága alá tartozó Makedóniából származó, az arománnak nevezett balkáni újlatin nyelvet beszélő, ortodox vallású népcsoport) – a polgárosodó Pest társadalmának megbecsült tagjai lettek, bőkezűen támogatva a magyar, román vagy a görög kultúrát, a 20. század elején pedig a Budapesten ténykedő román újságírók, írók és költők is hozzájárultak a modern román irodalom fejlődéséhez.

Méhkerék, Román ortodox templom

Gyula, Ortodox székesegyház múzeuma

Gyula, Ortodox székesegyház múzeuma

Békéscsaba, Ortodox templom

Gyula, Ortodox székesegyház múzeuma

Drakula – Mátyás király előkelő foglya

A már életében is (rém)történetek által övezett, majd az ír Bram Stoker regényéből világszerte ismert és később a popkultúra által halhatatlanná vált havasalföldi fejedelem, Vlad Țepeș („Karós Vlád”, Drăculea) több mint egy évtizedet töltött Magyarországon. Mátyás király ugyanis fogságba vetette – az oszmán támadás elől Erdélybe menekült fejedelmet árulással vádolták –, noha az is lehet, hogy ez a vád csak a vele ellenséges szász polgárok műve volt. Mátyás magával vitte Țepeșt, és bár egyes források szerint a **visegrádi** várban tartotta fogva, de a fogság helye valószínűleg inkább Budán volt, a fejedelem pedig – rangjának megfelelően – házi őrizetben lehetett, mintsem tényleges rabságban. A magyar király állítólag egyszer vele ijesztgette az udvarában épp fegyverszünetről tárgyaló török követeket, akik – ismerve „Karós Vlád” korábbi kegyetlenkedé-

seit – ennek hatására jobban hajlottak a megegyezésre. Akárhogy is történt, a festői Dunakanyar fölél magasodó visegrádi fellegrádból csodálatos kilátás nyílik a hegyek között kanyargó Dunára, a vár udvarán pedig rendszeresen tartanak középkori lovagi játékokat, amilyeneket akár az előkelő fogoly is végignézhett Mátyás társaságában. Visegrád egyébként sokkal inkább emlékeztet a havasalföldi fejedelem poienari-i várára a Curtea de Argeș fölötti hegyekben, mint a turisztikai szempontból vele összefüggésbe hozott töröcsvári (Bran) kastély, ahol legfeljebb csak átutazóként, néhány napra fordulhatott meg. A Duna melletti Salamon-toronyból és a fellegrádból álló visegrádi erősség maradványain kívül Mátyás egykori fényűző palotájának romjai is megtekinthetők a közelben.

ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG

Miskolc

Magyarország északi és északkeleti régiói is rejtegetnek néhány fontos román vagy román vonatkozású emléket. A térség kereskedelmi, majd nehézipari központjának számító **Miskolcon** született például Andrei Șaguna, a későbbi első erdélyi ortodox metropolita. Az aromán eredetű családban 1808-ban született Șaguna Pesten, majd Versecen végezte a tanulmányait. A magyar történelemben játszott szerepe ellentmondásos: az 1848–1849-es erdélyi polgárháborúban a kezdetben óvatosságot tanúsító Șaguna a magyar forradalmi kormányzattal szemben a Habsburgok mellé állt, amiért később ki is tűntették, majd bárói rangot kapott. Legfontosabb eredményei közé tartozik, hogy lojalitásával és fáradhatatlan munkával végül elérte az erdélyi román ortodoxok leválasztását a szerb ortodox egyház fennhatósága alól, lehetővé téve az erdélyi román ortodox mitropolia (érsekség) létrejöttét 1864-ben, nagyszebeni székhellyel.

Șagunát a Miskolc belvárosában álló, ma is működő Szentháromság-templomban keresztelték meg. A templom kertjéből közelíthető meg az egykori iskolaépületben, 1988-ban megnyílt Magyar Ortodox Egyházi Múzeum, az ország leggazdagabb ortodox kegytárggyűjteményével. „A Magyar Ortodox Egyház művészeti és kulturális öröksége” nevű állandó kiállítás különféle magyarországi városok ortodox templomaiból származó emlékeket mutat be.

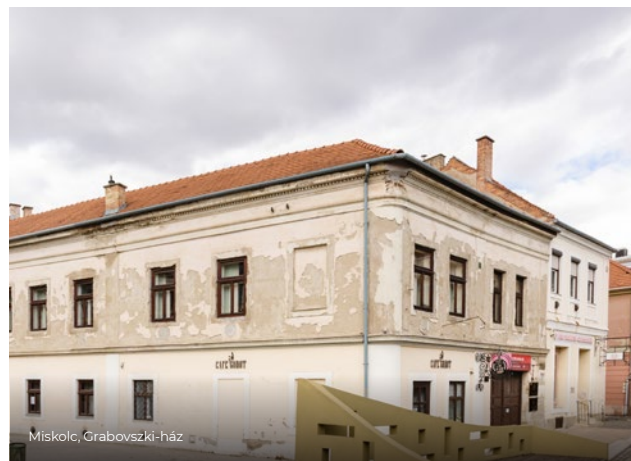
Miskolc, Szentháromság Görögkeleti Ortodox Templom

Miskolc, Szentháromság Görögkeleti Ortodox Templom

Miskolc, Szentháromság Görögkeleti Ortodox Templom

Miskolc, Grabovszki-ház

A Szentháromság-templomot a török háborúk után Miskolcon megtelepedett görög és aromán kereskedők építették a 18-19. század fordulóján. Az eredeti tervek szerint ugyan egy nagy, kupolás templomot emeltek volna, ám végül a ma is látható, az akkor protestáns vezetésű város képébe jobban illeszkedő, copf stílusú épület született. A templom vagy 17 méter magas és több mint 80 darab, 17-18. századi ikont tartalmazó ikonostáza a legnagyobbinak számít Közép-Európában.

Ugyancsak Miskolc belvárosában áll az ún. Grabovszki-ház. A Rákóczi u. 14. alatti épületegyüttes a Makedóniából Miskolcra került, „görögként” számontartott Grabovszki család tulajdonában volt a 18-19. században. A városi polgárságba beilleszkedett, főleg borkereskedelemmel foglalkozó Grabovszkik magyarországi rokonsága Egerig, Zomborig és Pestig ért, egyik tagjuk az 1820-as években magyar nemességet kapott, így a nevüket azóta y-al írták.

Miskolcon jelenleg egy kies parkban található a városért 1944 végén folytatott harcokban elesett román katonák emlékműve is, amelyet 1959-ben állítottak.

Sárospataki vár

Északkelet-Magyarországon, a Bodrog partján magasodik a késő reneszánsz stílusú **sárospataki** várkastély, amely a Rákóczi–Lorántffy házaspár révén kapcsolódik a román művelődéshez. A vár a 17. század elején került – Lorántffy Zsuzsannával kötött házasságával – hozományként I. Rákóczi György birtokába. A közeli Szerencsen született magyar nemest 1630-ban Erdély fejedelmévé választották, uralmát pedig az oszmán függőségben lévő, de belügyeit szabadon intéző állam egyik fénykorának tekintik. Nevéhez számos intézkedés fűződik, de reformátusként nagyban támogatta az anyanyelv használatát az oktatásban és az egyházi életben. Ő kezdeményezte az Újtestamentum első teljes román fordításának kinyomtatását a gyulafehérvári udvari nyomdában, 1648-ban – amit később Rákóczi-bibliának is neveztek –, felesége, Lorántffy Zsuzsanna pedig Fogarason megalapította az első román tannyelvű iskolát.

Sárospataktól keletre húzódik Magyarország egyik legromantikusabb, számos várat (Füzér, Regéc, Boldogkő) és kastélyt (Füzérradvány) is rejtő hegylánc, a Zempléni-hegység, délre pedig, a Bodrog és a Tisza összefolyásánál fekszik Tokaj, az ország külföldön is híres borvidékének a központja.

Sárospatak, Rákóczi-vár

Sárospatak, Rákóczi-vár

Sárospatak, Rákóczi-vár

Sárospatak, Rákóczi-vár

Görögkatolikus emlékek

Az északkelet-magyarországi hajdúdorogi görögkatolikus közösség egy különös történelmi és demográfiai folyamat eredményeként jött létre. A török háborúk alatt a kiváltságokkal rendelkező Dorogra a – sajátos módon – ortodox felekezetű magyar lakosság mellé számos román és ruszin telepes érkezett Északkelet- és Kelet-Magyarországról, illetve Erdélyből. A betelepülők idővel beolvadtak az itt élő többségi magyarságba, a 19. század elején pedig megszűnt a különálló román egyházközség is. Nyelvi magyarosodásukkal párhuzamosan egyházszervezetük is megváltozott: az északkelet-magyarországi ortodox ruszin papok 17. század közepi egyházi unióját (Rómához való csatlakozását) követően az ortodox hívek is görögkatolikussá lettek. **Hajdúdorog** vált a régió görögkatolikus egyházi központjává, a magyar nyelvű hívek kérésére pedig 1912-ben itt jött létre a Hajdúdorogi egyházmegye, igaz, székhelye Debrecen lett, majd Nyíregyházára költözött. Kialakítását román tiltakozások kísérték, amelyeket elsősorban a magyarosítástól való félelem motivált. A 18. században emelt, a következő évszázadban pedig háromhajós bazilikává átépített hajdúdorogi főszékesegyház mindenesetre ma is a magyar görögkatolikus egyház főtemploma, több mint kétszáz éves, 54 képből álló ikonostázával és baldachinos püspöki trónjával.

A Hajdúdorogtól 60 km-re keletre található **Máriapócsi** Szent Mihály-templom jelentős Mária-búcsújáró kegyhelynek számít, amely 17. század végi könnyező Szűz Mária-képeről lett híres (eredetijét ma Bécsben őrzik). Az akkori fatemplom helyén a 18–19. század folyamán épült fel a jelenleg is látható, kéttornyos barokk templom és kolostor. Eredeti ikonostáza a 18. század végéről származik, ám képeit 1896-ban újjakra cserélték. Máriapócson szentelték pappá 1729-ben a későbbi fogarasi román görögkatolikus püspököt, Inochentie Micu-Kleint, valamint püspökké Petru Pavel Aront (1752-ben). Különösen Micu-Klein játszott fontos szerepet a román történelemben: a román görögkatolikus egyház emancipációjáért az 1730–1740-es években folytatott küzdelmei során a románok római eredetével (a római-román kontinuitással) érvelt, és az erdélyi románok negyedik nemzetként való elismerését kérte, letéve ezzel a román nemzeti mozgalom politikai alapjait.

Hajdúdorog, Görögkatolikus Székesegyház

Hajdúdorog, Görögkatolikus Székesegyház

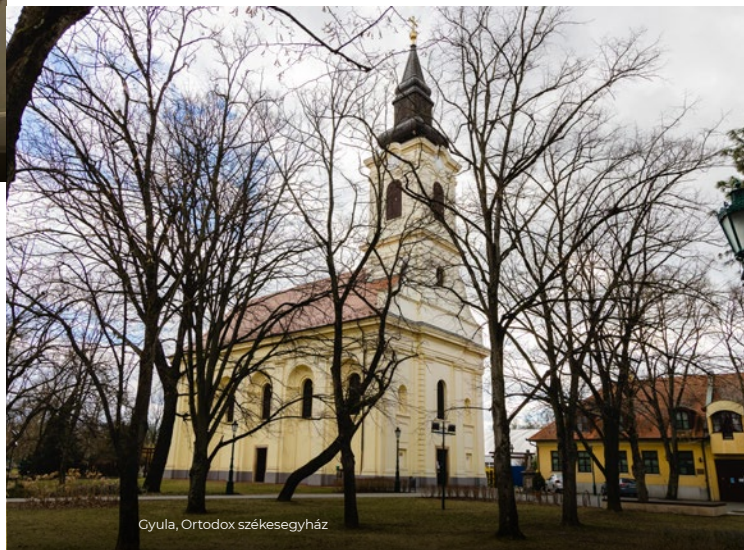

Gyula, Ortodox székesegyház

Román szigetek a magyar Alföldön

A török háborúk után, a 18. század során szabályos népvándorlás zajlott le a történelmi Magyarországon. A központi, alföldi régió szinte teljesen kipusztult vagy elmenekült magyar lakosságának a helyére számos helyről jöttek új telepesek. Délről szerbek érkeztek a Magyar Királyságba, német nyelvterületről németeket telepített be az udvar, az ország hegyvidéki, a pusztításoknak kevésbé kitett északi részeitől szlovákok, míg a keleti hegyek közül és Erdélyből a magyarok mellett románok népesítették be újra a térséget. A vándorlások és szervezett telepítések eredményeképpen a mai Magyarország, Szerbia és Románia határvidékén egy etnikai szempontból rendkívül tarka összetételű régió

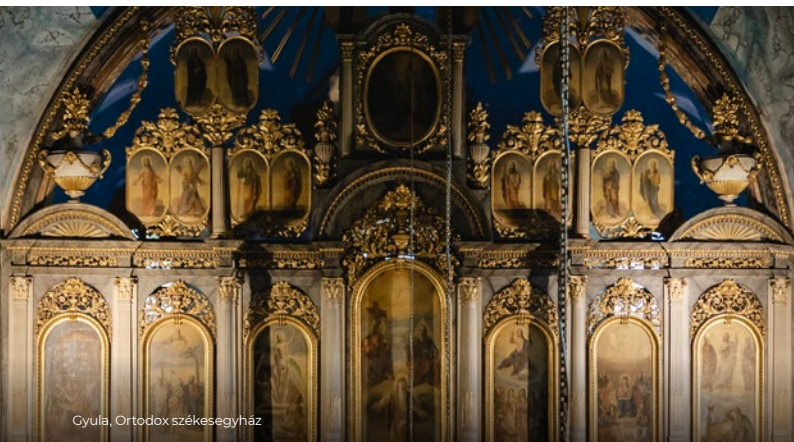
alakult ki, aminek a nyomait jelenleg is őrzik az itteni települések. Az etnikai határok természetesen sehol sem voltak élesek, és a románok is számos településen éltek együtt a magyarokkal és más népcsoportokkal. Így történhetett meg az, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után megállapított új magyar-román határtól nyugatra is maradtak kisebb román közösségek. Noha a román területi követelésekben szereplő vonal a mai határtól valamivel nyugatabbra húzódott, és a magyarországi románság Romániához való csatlakozását kimondó – 1918. december elsejei – gyulafehérvári román népgyűlésen Gyula, Kétegyháza és Méhkerék román küldöttei is részt vettek, a nagyhatalmak végül ezt a román szórványt Magyarországon hagyták. A múltbéli pusztítások által megviselt régió román templomai egyszerre értékes műemlékek és a helyi román nemzetiségű lakosság fontos kulturális és vallási központjai.

Gyula, Ortodox székesegyház

A napjainkban elsősorban strand- és gyógyfürdőjéről, szalámijáról és váráról nevezetes **Gyula** (románul Julia vagy Giula) Trianon után lett a környéken élő magyarországi románok helyi központja. Az oszmán uralom 17. század végi fel-számolása után Gyulán megtelepedő románok a vár közelében saját városrészt alakítottak ki „Románváros” (Nagyrománváros) – vagy ortodox templomuk védőszentjéről Miklósváros – névvel. Noha a legutóbbi (2011-es) népszámlálás adatai szerint a város lakosságának mindössze 3,1%-át alkotják románok, két ortodox templom, ortodox múzeum és román tannyelvű általános- és középiskola, illetve kollégium is működik itt.

A 20. század végén püspöki székhellyé emelt Gyula Szent Miklósról elnevezett ortodox székesegyháza a vár és az Almásy-kastély közelében áll, a ma Szent Miklós nevét viselő parkban (amely korábban Petru Groza baloldali román politikusról volt elnevezve). Az eredeti fatemplom helyén a 19. század elején barokk stílusú templom épült, amelynek belseje viszont már klasszicista hatásról árulkodik. Nagyméretű ikonostáza Arsenije Teodorovič bánsági szerb ikonfestő műve.

Gyula, Ortodox székesegyház

Gyula, Ortodox székesegyház múzeuma

A kertvárosias „Nagyrománváros” egyik kis terén egy szobor állít emléket Pomutz (Pomucz) György (George Pomut) román származású katonatiszt kalandos életútjának. Az 1818-ban Gyulán született Pomutz honvédtisztként harcolt az 1848–1849-es szabadságharcban, majd kivándorolt az Amerikai Egyesült Államokba, ahol kitüntette magát a polgárháborúban, és a tábornoki rangig vitte. Ezt követően amerikai diplomáciai szolgálatban ténykedett Oroszországban – abban az időben, amikor az USA megvásárolta Alaszkát –, végül Szentpéterváron halt meg 1882-ben. A róla elnevezett gyulai téren 2007-ben – többek közt a budapesti román nagykövetség jelenlétében – avatták fel emlékművét. (Pomutz nevét egyébként viseli még egy utca a városban – a vár közelében lévő Pomucz tábornok utca.) Szobráról néhány saroknyira, egy kívülről teljesen átlagos kinézetű kétszintes lakóház rejtje a Magyarországi Román Ortodox Püspökség Múzeumát. A magyarországi ortodox templomokból összegyűjtött egyházművészeti tárgyak közül a leszebb és legértékesebb ikonokat, egyházi textilákat, régi könyveket és dokumentumokat bemutató tárlat 2014-ben nyílt meg a Kuruc utca 11. sz. alatt. Gyula másik ortodox temploma a „Kisrománvárosnak” (vagy Krisztinavárosnak) nevezett nyugati városrészben álló, a 19. század második feléből származó Szent Paraszkéva-kistemplom.

A városban ugyan korábban is volt román nyelvű oktatás, de Gyulán 1949 óta működik Magyarország egyetlen román középiskolája, a Nicolae Bălcescu Román Gimnázium, Általános Iskola és Kollégium, amelynek fenntartója a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata. Az 1960 óta kéttannyelvű oktatás az 1980-as évek elejéig az egykori városházán zajlott, azt követően az iskola átköltözött a jelenlegi, modern épületegyüttesbe, amely előtt az iskola névadója, Nicolae Bălcescu havasalföldi író, történész és 1848-as forradalmár szobra áll.

Gyula, Nicolae Bălcescu (román) iskola

A mai **Békéscsaba** a török háborúk végén, a 17. században teljesen elpusztult, majd a 18. századtól főleg evangélikus tót (szlovák) telepesek keltették új életre. Ortodox közösségét kezdetben főleg görög kereskedőcsaládok alkották, de később – a 19. század első évtizedeitől – egyre több, a környező román falvakból származó, valamint erdélyi és Arad megyei román is megtelepedett itt. A mai Bartók Béla úton álló egyhajós, késő barokk stílusú Szent Miklós-templomot közadakozásból építették, és 1838-ban szentelték fel. A 6 méter magas ikonosztáz képei – Stefan Tenecki szerb vagy aromán ikonfestő alkotásai – a 18. század végéről származnak, de a múlt század elején, az eredetieket alapul véve átfestették őket. Noha az 1950-es évektől a templom zárva volt, a század végén itt is újjáéledt a vallási élet.

Békéscsaba, Ortodox templom

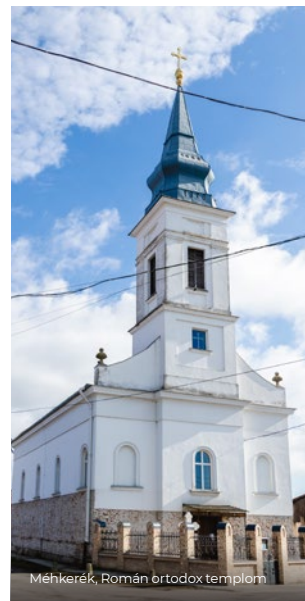
Battonya, Ortodox templom

Battonyán a 18. század második felében telepedtek meg a románok. Védőszentje után Szent Györgyről elnevezett egytornyos ortodox templomuk a 19. század második felében épült. Múlt század elején készült, 37 képből álló ikonosztáza egy oravicai szobrász és Bartolomeu Delliomini karánsebesi festő alkotása. A román határ közelében fekvő kisvárost termál strandfürdője teszi népszerű úticéllá.

A több mint kétezer lakosú **Méhkeréken** a 2011-es népszámlálás alapján a lakosság több mint háromnegyede (78,2%-a) vallotta magát román nemzetiségűnek is. A románok a 18. század folyamán telepedtek meg a faluban, amelynek népességén belül a század végén már többségbe is kerültek. Ebből az időszakból származó, paticsból (vesszőből és agyagból) épített templomukat az 1800-as évek közepére új téglaeépítménnyel helyettesítették, amely a század utolsó harmadában nyerte el mai, barokk formáját. A múlt század végi renoválásoknak köszönhetően belső freskói a magyarországi románok egyik leglátványosabb templomává teszik. A Békés megyei közösségben egy 2014-ben felavatott kis park és emléktábla pedig Mihai Eminescut, a leghíresebb román költőt idézi fel a szintén az ő nevét viselő utcában.

Méhkerék, Román ortodox templom

Méhkerék, Román ortodox templom

Kétegyháza a régió többi településéhez hasonlóan a 17. század végén pusztult el, lakosságát a helyi földbirtokos bánsági román telepesekkel pótolta a 18. század első évtizedeiben. Ebből a korszakból származik ortodox temploma is, amely a 19. század közepén nyerte el mai alakját. 2011-ben Kétegyháza lakosságának közel 30%-a vallotta magát román nemzetiségűnek (is), a községben román óvodák és általános iskola is működik, továbbá itt található Magyarország egyetlen román tájháza. A 19. század közepétől az 1920-as évekig az Ávrám család tulajdonában lévő ház – részben helyi eredetű, részben máshonnan összegyűjtött – berendezése és tárgyai a 20. század eleji román középparaszti életmódot mutatják be.

A már a szomszédos Hajdú-Bihar megye területén fekvő, a török háborúk idején elpusztult **Darvasa** a 18. században érkeztek román telepesek, amiről a falu egyik végének elnevezése is tanúskodik. Szent Mihály és Gábor arkangyalokról elnevezett ortodox temploma a 18-19. század fordulóján, barokk stílusban épült.

A 17. században elnéptelenedett **Mezőpeterdet** a következő évszázadban románok és magyarok keltették életre – ebből az időszakból származik az itteni ortodox templom is –, és még a 19. században is román többségű volt.

A román határ közelében fekvő **Körösszegapátiban** a 18. század közepe táján telepedtek meg román lakosok – a hagyomány szerint a Csákyak Belényes környéki birtokairól –, és még a 2011-es népszámlálás is több mint 14%-nyi románt talált a községben. Körösszegapáti Szent Miklósról elnevezett, barokk stílusú, kívül-belül szépen felújított román ortodox temploma a 19. század elején épült a korábbi fatemplom helyén. A templomkert kapujának mindkét oldalán egy-egy román vonatkozású alkotás fogadja az idelátogatót: balra Constantin Brâncuși világhírű román szobrász „Végtelen oszlopának” kicsinyített mása, jobbra pedig egy tölgyfából készült, jellegzetes román troiță áll. A templom udvarában Mihai Eminescu 2000-ben felavatott emlékműve közelében Andrei Șaguna 2013-ban átadott mellszobra található. Az utóbbi Traian Țamuris alkotása, és eredetileg 2008-ban a gyulai ortodox katedrális előtt tervezték felállítani, ám a Șaguna ellentmondásos megítélése miatti tiltakozás hatására végül Körösszegapátiban kapott helyet.

Darvas, Ortodox templom

Körösszegapáti, Ortodox templom

Körösszegapáti, Andrei Șaguna szobra

Körösszegapáti, Mihai Eminescu szobra

Kőröszegapáti, Ortodox templom

Kőrösszakál a török háborúk után népesült be újra, és sokáig megőrizte román többségét. Napjainkban lakóinak közel egyötöde román. Ortodox iskoláját a 18. század közepén hozták létre, és ennek az évszázadnak a végén épült Szent Mihály és Gábel arkangyalokról elnevezett ortodox temploma is. A késő barokk stílusú templom kőfalának ikonostáza ugyanebben az időszakban készült.

Debrecen, II. világháborús román emlékmű (archív fénykép, FORTEPAN/ Zsivkov Anita-Koós Árpád/Kocsis András)

Hajdúböszörmény, II. Világháborús román emlékmű

A **debreceni** Bocskai téren ma is látható az 1958. október 19-én, a hortobágyi (vagy alföldi, illetve debreceni) páncéloscsata emlékére állított, márványból készült emlékmű. A román állam ajándékaként emelt, bal kezében galambot tartó nőalakot mintázó szobor mellett egy rohamsisak utal az összecsapásokra, amelyekben számos román katona is elesett. A Tudor Vladimirescu hadosztályhoz tartozó román csapatok a szovjetekkel együtt vettek részt abban a hadműveletben, amelynek a célja – Románia 1944. augusztus 23-i átállását követően – az Erdélyben védekező magyar és német egységek bekerítése volt 1944 októberében. A harcok a hónap végéig folytak, és a magyar–német csapatok visszavonulásával értek véget. Ugyanennek a hadműveletnek az egyik szakaszát, **Hajdúböszörmény** elfoglalását örökíti meg az eredetileg a hajdúböszörményi Ady téren felállított, 2010 után a román sírkertbe áthelyezett román hősi emlékmű is. A négyméteres obeliszken két dombormű látható: egy rohamsisakos katonafej, valamint a Román Népköztársaság címe.

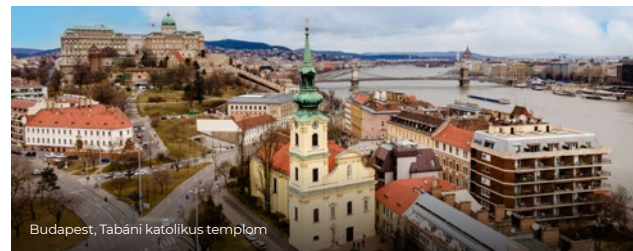

Budapest, Tabáni katolikus templom

BUDAPEST

Pest aromán nagypolgárai

Miután a Habsburgok és az európai törökellenes szövetség, a Szent Liga csapatai 1686-ban kiűzték a törököket Budáról és Pestről – majd a század végére a történelmi Magyarország legnagyobb részéről is –, a királyság egykori központja romokban hevert. Az elhúzódo ostrom során a lakosság elszegényedett vagy elmenekült, az épületek jó része elpusztult vagy súlyos károkat szenvedett, a várost így gyakorlatilag újjá kellett alapítani. Ez hosszú ideig tartott, de a 19. század közepére ismét az ország legjelentősebb városai között találjuk az akkor még önálló Pestet, Budát és Óbudát. Ebben a folyamatban nagy szerepet játszottak az Európa különféle régióiból érkező mesteremberek, iparosok, kereskedők és hivatalnokok, akik között számos román is volt. Különösen sok **arománt, akiket macedorománoknak, vlachoknak vagy cincároknak is neveztek** találni a Balkánról jött kereskedők között, akik a térség több városában is megtelepedtek – így Pest és Buda mellett például Miskolcon és Egerben –, bekapcsolva Magyarországot a régió kereskedelmébe. Sokan a mai Albánia területén fekvő Moschopolisból (Voskopojë), az arománok egyik balkáni központjából származtak, és egészen hihetetlennek tűnik, hogy ez a ma szinte elfeledett hegyi falu a 18–19. század folyamán egy olyan nemzetközi hálózat fontos elemét alkotta, amely kiterjedt Európa tekintélyes részére, összekötve az Oszmán Birodalom parasztagazdaságait és a balkáni falvakat a dunai kikötőkkel, illetve a pesti és bécsi palotákkal.

Budapest, Tabáni katolikus templom

A Balkánról jött arománokat a korban – és sokszor még ma is – inkább görögként tartották nyilván, noha származásuk ennél jóval összetettebb volt. A régió, ahonnan jöttek – az akkoriban az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozó Makedónia – lakossága kevert volt, a görögök mellett számottevő aromán, szláv és albán népességgel. Az ortodox egyházi intézményrendszer, valamint a görög nyelv és kultúra azonban összekötő kapocsként szolgált közöttük, így gyakran külföldön is ekként kezelték őket. Pedig valójában agilis, a különféle helyi kultúrák és nyelvek között rutinosan váltó – sokszor többnyelvű – és egész Délkelet-Európában otthonosan mozgó közösségekről volt szó. A sikeresebb családok mesés vagyonokat halmoztak fel, amelyekből nemritkán áldoztak közösségi vagy jótékonyági célokra is. Noha többen még a döntően katolikus és protestáns Magyarországon is sokáig megőrizték ortodox hitüket és anyanyelvüket, nem egy esetben új hazájukkal is azonosultak, és jelentősen hozzájárultak annak modernizációjához. Voltak, akikben a román nemzeti mozgalom melletti elkölteleződés vált meghatározóvá – mint például Mocsonyi Sándor esetében, akik egyszerre vettek részt a modern magyar és román nemzetépítésben – mint például Gozsdu Manó –, és olyanok, akik támogattak magyar és görög nemzeti törekvéseket is – mint például Sina György és Simon.

A szintén makedóniai, később nemességet kapott aromán kereskedőcsaládból származó Mocsonyi Sándor már Pesten született, és vállalkozó kedvű elődeitől eltérően a 19. század második felében politikusi pályára lépett. Részt vett a magyarországi nemzetiségi törvény vitájában, majd aktív szerepet vállalt a román nemzetiségi mozgalomban: országgyűlési képviselő lett, 1869-ben a (magyarországi) Román Nemzeti Párt elnökévé választották. Sok területen (irodalom, színművészet) támogatta a magyarországi románok kulturális tevékenységét, továbbá a Pesten tanuló román fiatalokat, és segítette a Petru Maior Kört is.

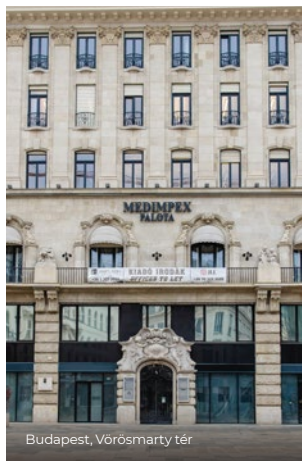
Az apai ágon szintén moschopolisi származású Gozsdu Manó 1802-ben született Nagyváradon. Jogi tanulmányai után jegyző lett, majd ügyvédi pályára lépett, és hamarosan Pest egyik legkeresettebb ügyvédje lett, ami később vagyonos emberré tette. 1848-ban a magyarországi románság egyik része nevében

kitartott a magyar kormány mellett, a kiegyezés előtti időszakban pedig ismét bekapcsolódott a politikai életbe: főispán, majd országgyűlési képviselő, végül a legfőbb ítélőszék bírója lett. Közéleti aktivitásával párhuzamosan tőkéjét szerencsésen fektette be, állampapírokba, részvényekbe és telkekbe – többek közt a Király utcában –, továbbá támogatta a pesti ortodox (görög–román) egyházat, valamint a román irodalmi köröket és a Budai Egyetemi Nyomdát. Nagyvonalúsága és a román kultúra melletti elkötelezettsége egy, a nevét viselő magánalapítványban élt tovább, amely Gozsdu halála után a román ortodox fiatalok ösztöndíját volt hivatva finanszírozni.

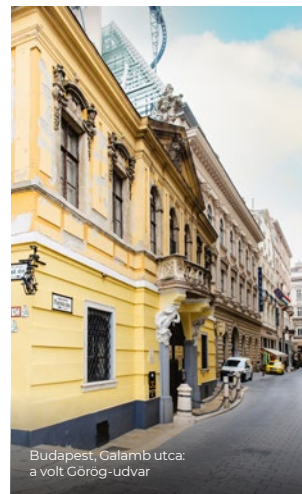
Budapest, Sina-címer a Lánchídon
(archív fénykép, FORTEPAN/Album020)

Budapest, Vörösmarty tér

A számos, Pesten is gyökeret vert aromán kereskedő közül kiemelkedik a Sina család története. A Balkánról a Habsburg Birodalomba a 18. század végén betelepült Sina Simont már életében legendák övezték kiváló üzleti érzéke, vagyona és innovációi miatt. Az Oszmán Birodalom és Közép-Európa közötti kereskedelmet idővel egyéb ágazatokra – például hitel- és tőzsdeügyletekre – is kiterjesztette, kapcsolatai pedig a mediterrán világtól a tengerentúli piacokig értek, miközben vállalkozásait is folyamatosan modernizálta. A Sina család a 19. századra integrálódott a bécsi nagypolgárság felső köreibé – Sina Simon bárói rangot is kapott az uralkodótól –, míg fia, György, a „legnagyobb magyarral”, Széchenyi Istvánnal közösen vett részt különféle vállalkozásokban, többek közt a dunai gőzhajózás fejlesztésében, a Tisza szabályozásában és a Lánchíd – a térség első modern Duna-hídja – megépítésében. Széchenyi és Sina György között sajátos munkamegosztás alakult ki: a gróf a politikai, a pénzügyi pedig az anyagi hátteret igyekezett biztosítani a modernizációs projektekhez. Ugyanakkor görögországi intézmények – egyetem, iskolák, obszervatórium – megalapításából és támogatásából is kivette a részét.

Sina György és az ugyancsak balkáni eredetű Derra Katalin házasságából született az ifjabb Sina Simon, aki folytatta apja mecénási tevékenységét, komoly összegekkel segítve számos egyesületen és folyóiraton kívül például a Nemzeti Színházat és a Nemzeti Múzeumot, de hozzájárult a Magyar Tudományos Akadémia (valamint a görög akadémia) székházának felépítéséhez is. Sina Simon érdemeit a Duna melletti MTA-székház falán látható emléktábla örökíti meg, miközben Sina György címere a Lánchíd egyik oszlopán látható, a Duna budai oldalán. Több Pesten és Budán élő aromán család fektette tőkéjét ingatlanba. A Mocsonyiak egy adott időszakban vagy 17, a Lykák pedig 15 házat birtokoltak a városban, és számos épülettel rendelkezett a Gozsdu, a Sina, a Joanovics vagy a Derra család is. Mivel ezeknek a házaknak a jó része a régi pesti belvárosban állt – vagy áll mind a mai napig –, egy kellemes sétával megtekinthetők, a Vörösmarty tértől a „bevásárlóutcaként” működő Váci utcán át a Petőfi Sándor térig vezetett útvonalon.

Budapest, Galamb utca:
a volt Görög-udvar

Budapest, József nádor tér

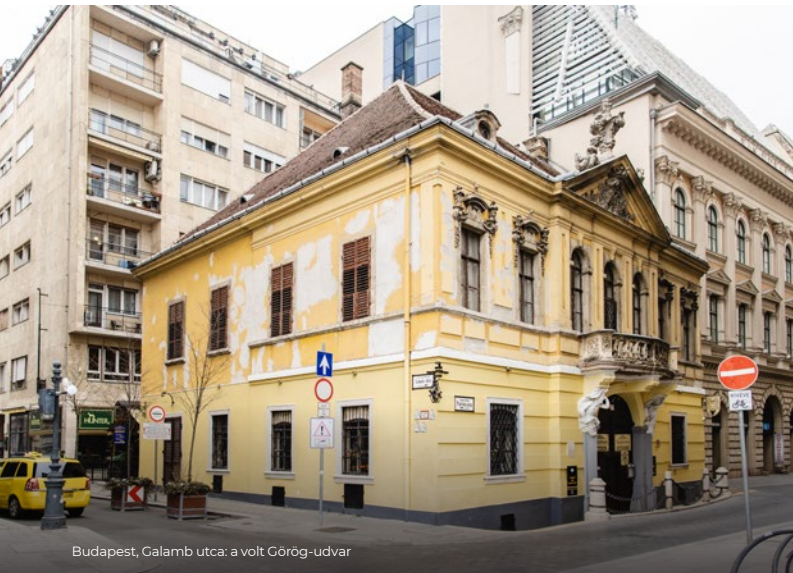
Budapest, József nádor tér

Aromán polgárok tulajdonában volt a város egyik legfrekvenciáltabb része, a mai Vörösmarty tér egyik fele – a Mocsonyiaké volt a 2. sz., Sina Györgyé a 3. sz., a Lepora családé a 4. sz., a Grabovszkyé az 5. sz., a Lykáié pedig a 6. sz. alatti ház –, továbbá a Váci utcában a Nákó családé a 9. sz., a Mocsonyié a 16. sz., a Mannóé a 17. sz., az Argirié a 21. sz. alatti ház, és korábban a mai Gresham-palota helyén is egy Nákó-palota emelkedett (a mai Széchenyi István téren). A piarista gimnázium tömbje melletti utcácskában (Piarista utca) áll a Grabovszky-ház, a régi belváros egyik utolsó maradványa. Az eredetileg Péterffy-palotaként ismert, a 18. század közepén emelt barokk stílusú épület a 19. században szinte végig a Grabovszky család tulajdonában volt, a század elején itt működő román irodalmi szalonban megfordult Petru Maior, Samuil Micu-Klein, Gheorghe Șincai, Dinicu Golescu, Eftimie Murgu, valamint Gozsdu Manó is, de a pesti egyetem román diákjai közül is sokan csatlakoztak. Pesti tanulmányai alatt itt élt a később Andrei nevet felvevő Atanasiu Șaguna, a ház tulajdonosának unokaöccse is.

Budapest, Petőfi téri ortodox templom

Március 15. téren az egykori római limes egyik őrtornyának feltárt maradványai mellett elszálva a közeli Petőfi térre lehet jutni, amelyen a pesti ortodoxok – görögök és arománok – legnagyobb temploma emelkedik. Az Istenszülő elhunytja Nagyboldogasszony-székesegyház felépítését Argiri Demeter aromán kereskedő finanszírozta, a templomot pedig 1801-ben szentelték fel. Díszes faragványait egy neves, Naxosz szigetéről származó mester, Joannovics Miklós készítette, egy bécsi mester pedig nyolcvan ikont festett a templom számára. Noha a templom építését még közösen kezdte el a görög és aromán közösség, egy idő után szertartásaikat már külön tartották, a kapcsolat pedig végül pereskedésbe torkollott. A templom mögötti épületeket, ahol a 19. században román iskola is működött, Görög-udvarnak nevezték.

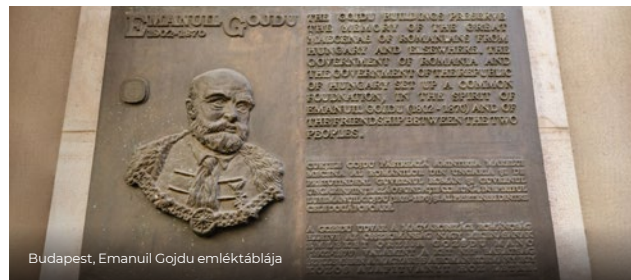

Budapest, Galamb utca: a volt Görög-udvar

Budapest, Gozsdu-udvar

A Király u. 13. és a Dob u. 16. közötti területtel a 19. század közepére Gozsdu Manó tulajdonába került, aki több házat is emeltetett itt. Gozsdu halála után harminc évvel a mecénás alapítványa építette fel a ma Gozsdu-udvarnak nevezett, egy passzázsra és hat udvarra felfűzött bérházakból álló komplexumot. Az alapítvány azonban a trianoni békeszerződés után évtizedeken át hűzódó magyar–román viták tárgya lett, amelyeket a második világháborút követő államosítás zárt le (hogy aztán az 1989-es rendszerváltás után újjáéledjenek). Ma a – Gozsdu Manó emléktáblájával ellátott – épületegyüttes a pesti belváros egyik legfelkapottabb szórakozóközpontja, román vonatkozását viszont már csak a Holló u. 8. sz. alatti épületben működő Budapesti Román Ortodox Egyház-község parókiája őrzi. A közeli Király u. 57. sz. alatti házban lakott Joannovics György magyarországi román politikus, aromán származású feleségével, Mannó Zsófiával.

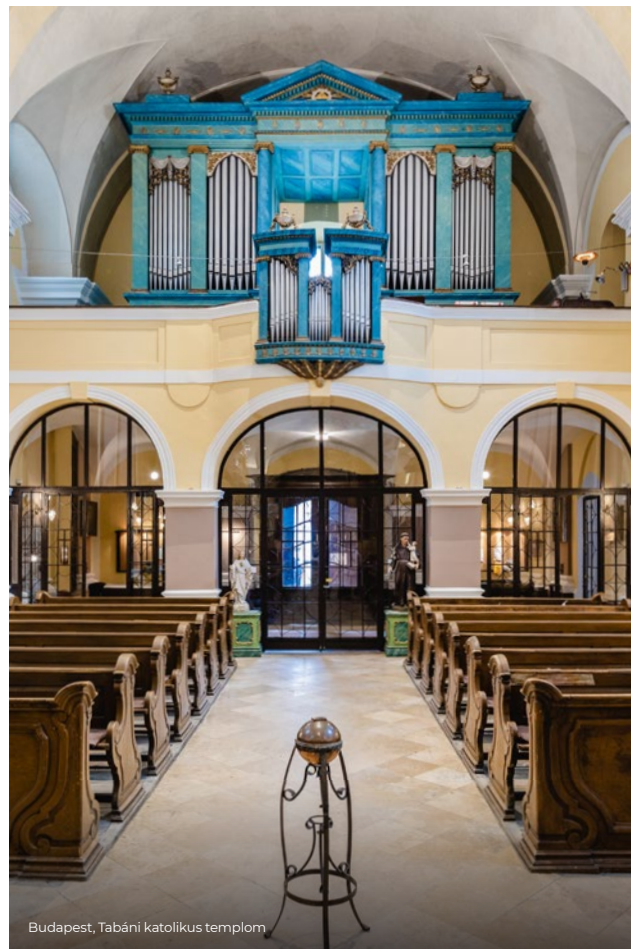

Budapest, Emanuel Goidu emléktáblája

Buda – a román kultúra egyik központja

Noha általában Erdélyt (illetve az ottani román kulturális központokat: Balázsfalvát, Nagyszeben, Brassót, Aradot) tartják a modern román nemzeti eszme bölcsőjének, ez az állítás némi kiegészítésre szorul. A 18. század utolsó és a 19. század első évtizedeiben ugyanis Buda vált a román nyelvű kiadás egyik központjává. A budai Egyetemi Nyomda jelentette meg ugyanis az egyes magyarországi nemzetiségek egyházi, tudományos, iskolai és szépirodalmi munkáit, köztük a román nyelvű könyveket is. 1780 és 1830 között vagy 200 román munkát adtak itt ki, volt olyan időszak, amikor többet, mint Bukarestben. Itt ténykedtek cenzorként – szerkesztői feladatokat ellátva – azok a román görög-katolikus papok, akik munkásságukkal nagyban hozzájárultak a román nemzeteszmé alapjainak letételéhez. Budán töltötte utolsó éveit Samuil Micu-Klein, de itt dolgozott Petru Maior és Gheorghe Șincai is (az előbbi kettőt a budai vártól délre elterülő Tabánban temették el, ám sírhelyük a városrész lebontásával eltűnt). Történeti és nyelvészeti írásaik a románok (tiszta) római eredetét, erdélyi kontinuitását és a román nyelv latin jellegét hangsúlyozták, amivel egyúttal a románság társadalmi-politikai emancipációjáért folytatott küzdelmeit is legitimálni kívánták. A román művelődéstörténetbe később az Erdélyi Iskola név alatt bekerült tudós papok budai működését az egykori nyomda – később a magyar pénzügyminisztérium székhelyeként is szolgáló – épületének falán látható emléktábla örökíti meg a várnegyedben.

Románia egyik legrangosabb egyeteme, a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem román névadója, Victor Babeș orvos és mikrobiológus hosszú éveket töltött a magyar fővárosban. A magyarországi románság politikai céljaiért küzdő Vincențiu Babeș egyik fiaként itt kezdte egyetemi tanulmányait, az 1870-es évek végén pedig itt helyezkedett el egyetemi tanárként és egy kórház részlegvezetőjeként. Babeș a józsefvárosi Mária u. 10. sz. alatti házban lakott, és a Petőfi téri ortodox templom szolgált esküvője színhelyéül. Az 1880-as évek végétől azonban már Bukarestben dolgozott, az első világháborút követően pedig bekapcsolódott a kolozsvári román felsőoktatás megszervezésébe.

Budapest, Tabáni katolikus templom

Budapest, Buda Egyetemi Nyomda
(volt Pénzügyminisztérium, archiv fénykép,
FORTEPAN/Jóna Dávid)

Budapest, Mária u. 10.
Victor Babeș lakhelye

Budapest, Veres Pálné u. 11.
Luceafărul és Petru Maior Kör

Budapest, Nyáry Pál u. 4.
a Família szerkesztősége

Pest több szempontból is fontos román kulturális és oktatási központnak számított a 19. században. Az itteni egyetemen alakult meg 1862-ben a román nyelv és irodalom egyik első tanszéke, amelynek hallgatói és más, Pesten tanuló román fiatalok Iosif Vulcan újságíró irányításával megalapították a Petru Maior Kört. Az egyesület a Veres Pálné u. 11. sz. alatti házban működött (alap szabályát Ioan Slavici dolgozta ki), és itt jelent meg a nagy hatású Luceafărul nevű irodalmi lap is, amelyet a századelőn ugyanitt lakó Octavian Goga és Octavian C. Tăslăuanu szerkesztett. A kör tagjait Nicolae Iorga és Ioan Luca Caragiale is meglátogatta, az első világháború után azonban Kolozsvárra tette át székhelyét. Az említett Iosif Vulcan jelentette meg a Nyáry Pál u. 4. sz. alatti szerkesztőséggel – 1865–1880 között – Budapesten működő Familia nevű irodalmi lapot, amelyben 1866-ban jelent meg a később a legnagyobb klasszikus román költővé lett Mihai Eminescu első verse. Eminescu épp Vulcan tanácsára változtatta „románosabb” hangzásúra nevét, amely eredetileg Eminovici volt. A terézvárosi Vörösmarty u. 60/a. sz. alatt pedig a Poporul Român nevű román kiadó és nyomda működött.

Buda Krisztinavárosnak nevezett részén, a Városmajor u. 17. sz. alatti házban egy emléktábla jelzi, hogy itt lakott – egészen 1870-ben bekövetkezett haláláig – a magyarországi románság egyik fontos személyisége, Efitimie Murgu. A bánásgyi születésű, jogi végzettségű Murgu az 1830-as években Iaşiban és Bukarestben is tanított, majd Lugoson ténykedett, főleg a román ortodox egyház önállósága érdekében. Később a hatóságok börtönbe zárták, de az 1848-as pesti forradalom győzelme után kiszabadult. Az erdélyi románok vezetőinek többségétől eltérően, akik szembekerültek a magyar kormánnyal, Murgu országgyűlési képviselő lett, 1849-ben pedig közvetíteni is próbált a magyarok és románok között. A magyar szabadságharc bukását követően börtönbe került, szabadulása után, az 1860-as évek elején, pedig újra bekapcsolódott a politikába. Életpályája abból a szempontból is figyelemre méltó, mert jól szemlélteti, hogy sem 1848–1849-ben, sem pedig később nem volt egyenes és sorsszerű az az út, amely a magyar–román konfrontációba torkollott, és számos eltérő stratégia és életpálya létezett még.

Háborús emlékek

A 20. századi román–magyar kapcsolatok egyik legellentmondásosabb epizódját kétségkívül Budapest 1919-es román megszállása jelenti. Az eseményekről mindmáig teljesen eltérő kép él a magyar és a román történeti tudatban: míg az előbbiben az első világháborús vereség és a történelmi Magyarország felbomlásának szimbolikus mélypontjaként rögzült, a másodikban a román nemzeteszmé diadalához – Nagy-Románia létrejöttéhez – kötődik. A magyar történészek a román hódító törekvéseket és az ország és fővárosa módszeres kifosztását hangsúlyozzák, miközben a románok a közép-európai „bolsevik tűzfészek” megfékezését és Bukarest néhány évvel korábbi – német-osztrák-magyar – megszállásáért vett elégtételt látják Budapest elfoglalásában. A több hónapig tartó román uralom egyik fontos helyszíne a Gellért-hegy lábánál található Gellért Szálló. 1919 augusztusában ugyanis itt, az alig egy évvel korábban befejezett pompás, ma is gyógyfürdőjéről híres szállodában rendezkedett be a megszálló csapatok parancsnoka, Gheorghe Mărdărescu tábornok és a román városparancsnokság. Erről számos korabeli fénykép is tanúskodik, a szálloda előtt vagy erkélyein pózoló román tisztekkel. Ez a körülmény is szerepet játszott abban, hogy 1919 novemberében Budapest vezetése a Gellért Szálló előtt fogadta a kivonuló román csapatokat követő Horthy Miklós tengernagyot, aki jelképesen itt vette át az uralmat a magyar főváros fölött. A román megszállás másik emléke egy amerikai tábornok szobrához kötődik. A belvárosi Szabadság téri parkban, az Egyesült Államok nagykövetsége közelében emelt emlékmű Harry Hill Bandholtz peckesen álló, kezében lovaglóstort tartó alakját formálja meg. A tábornok volt az, aki 1919 őszén az amerikai katonai misszió vezetőjeként megakadályozta, hogy a román katonák elszállítsák a Magyar Nemzeti Múzeum műkinceit. Évekkel később ezért felvetődött, hogy kapjon egy szobrot Budapesten, amit – a román diplomácia ellenállása dacára – 1936-ban avattak fel. Ligeti Miklós bronzszobrát ugyan a második világháború után eltávolították, ám 1989-ben újra visszahelyezték.

Noha Magyarország és Románia ugyanazon az oldalon sodródott bele a második világháborúba, amikor a két ország 1941 nyarán csatlakozott a Szovjetuniót megtámadó náci Németország – a korabeli propaganda szavaival – „antibolszvik kereszties hadjáratához”, Romániának 1944 augusztus 23-án sikerült áttápnia a Szövetségesekhez. A román csapatok így már a magyarok ellen fordulva folytatták a háborút. 1944. október vége és 1945 januárja között kivették a részüket Budapest ostromából is. Noha a román 7. hadtest csapatai január közepére egészen a belvárosig jutottak, a szovjet hadvezetés kivonta a román egységeket a magyar fővárosból. A Budapestért folyó harcokban elesettek emlékét – a Tisza és Budapest közötti hadműveletekben több mint tízezer román vesztette életét – a Budapesti Új Köztemető román katonai parcellájában egy kötömbön lévő sas, valamint egy fából készült troiță idézi fel.

Budapest, Celléri Szálló (archív fénykép, FORTEPAN/Új Nemzedék napilap)

Budapest, Új Köztemető (román katonai parcella)

Méhkerék, Román ortodox templom

Kiadja: Magyar Turisztikai Ügynökség,

Horváth Péter vezérigazgató

1027 Budapest, Kacska utca 15–23.

Telefon: +36 1 488 8700

Kivitelezte és szerkesztette: MEDIATOR GROUP Kft.

Nyomda: Bonex Press Kft.

*Az archív fotókat és felhasználási engedélyüket
a https://fortepan.hu/oldal/uzemeltetoi_biztositottak.*

1027 Budapest, Kacsá u. 15-23.

1525 Budapest Pf.: 97

+36 1 488 8700

info@mtu.gov.hu

 csodasmagyarorszag.hu

 www.instagram.com/magyarorszag

 facebook.com/csodasmagyarorszag